

Salyr Gazanyň öýi ýagmalandygy boýny beýan eder

Category: Halk döredijiliği we rowaýatlar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Salyr Gazanyň öýi ýagmalandygy boýny beýan eder DÄDEM GORKUT

SALYR GAZANYŇ ÖÝI ÝAGMALANDYGY BOÝNY BEÝAN EDER

Bir gün Ulaş ogly, tuly guşuň balasy, ejiz-misgin umydy, Amyt soýynyň arslany, Garajygyň gaplaňy, Goňur atyň eýesi, han Orazyň agasy, Baýyndyr hanyň giýewisi, galyň oguzyň döwleti, galmyş ýigit arkasy Salyr Gazan ýerinden turmuşdy. Togsan başly ban öýlerin gara ýeriň üstüne dikdirmişdi. Togsan ýerde ala haly ýüpek düşemişdi. Segsen ýerde badyáalar gurulmuşdy. Altyn aýak surahylar düzülmişdi. Dokuz gara gözli, owadan ýüzli, saçы arkasyna örülen, göwsi gyzyl düwmeli, elli bileğinden hynaly, barmaklary nigärli mahbup kapyr gyzlary galyň oguz beglerine sagrak sürüp içirlerdi. İçip-içip Ulaş ogly Salyr Gazanyň kellesine şerabyň ýitisi çykdy. Gaba dyzy

üstüne çökdi. Aýtdy:

– Üýnüm aňlaň begler, sözüm diňläň begler, ýata-ýata ýanymyz agyrdy, dura-dura bilimiz gurady. Ýoreli, a begler, aw awlalyň, guş guşlalyň, sugun, keýik ýykalyň, gaýdalyň, otagymyza düşeliň. Iýeliň-içeliň, hoş geçeliň. Gyýan Seljuk ogly Däli Dondar aýdar:

– Beli, han Gazan, maslahatdyr.

Gara Güne ogly Gara Pudak aýdar:

– Agam Gazan, maslahatdyr. Olar eýle diýgeç, at agyzly Oraz goja iki dyzynyň üstüne çökdi.

Aýdar:

– Agam Gazan, başga dinli Gürjüstan agzynda oturar sen, ordaň üstüne kimi goýarsyň?

Gazan aýdar:

– Üç yüz ýigitlen oglum Oraz meniň öýüm üstüne dursun – diýdi. Goňur atyn çekdirdi, bütin mündi. Depel kaşga aýgyryna Dondar mündi. Gök bedewisín tutdurdy, Gazan begiň garyndaşy Gara Güne mündi. Ak bedewisín çekdirdi, Baýyndyr hanyň ýagysyny basan Şirşemseddin mündi. Parasaryň Baýburt galasyndan parlaýup (uçan) Beýrek Bozaýgyryna mündi. Goňur atly Gazana «keşiş» diýen beg Ýegenek Dory aýgyryna mündi. Sanabersem tükense bolmaz, galyň oguz begleri mündi. Aladaga ala leşger awa çykdy. Kapyryň jansyzy yzarlady. Bardy, kapyrlar azgyny Şökli Mälige habar berdi. Ýedi müň, donunyň ardy ýarymyndan dilikli, gara saçly, başga dinli, din duşmany, alaja atly kapyr mündi, ylgady. Gijäniň ýarymynda Gazan begiň ordasyna geldi. Altyn ban öýlerin kapyrlar çapdylar. Gaza meňzär gyzy-gelini çygyryşdyrdylar. Teble-teble şabaz atlaryna mündüler. Hatar-hatar gyzyl düýelerini itdiler. Agyr hazynasyny, bol akjasyny taladylar. Kyrk ince billi gyz bile boýy uzyn Burla hatyn ýesir gitdi. Gazan begiň garryjyk bolmuş enesi gara düye boýnunda asylyp gitdi. Han Gazanyň ogly Oraz beg üç yüz ýigidi-len eli bagly, boýny bagly gitdi. Eýlik goja ogly Sary Gulmaş Gazan begiň öýi üzerine şehit boldy. Gazanyň bu işlerden habary ýok.

Kapyr aýdar:

– Begler, Gazanyň teble-teble şabaz atlaryny mündük, altyn-

akjasyny taladyk, kyrk ýigit-len ogly Orazy tussag etmişdik, hatar-hatar düýelerini itdik, kyrk ince billi gyz-len Gazanyň halalyny tutduk. Bu haýplary biz Gazana etmişdik – diýdi.

Kapyryň biri aýdar:

– Gazan begde bir haýpymyz galdy. Şökli

Mälik aýdar:

– Mere, aznawur, ne haýpymyz galdy.

Kapyr aýdar:

– Gazanyň Gapyly Derbentde on müň goýny bardyr. Şol goýunlary, dahy götersek, Gazana uly haýp ederdik – diýdi.

Şökli Mälik aýdar:

– Alty ýüz kapyr barsyn, goýny getirsin – diýdi.

Alty ýüz kapyr atlandy, goýnuň üzerine ylgar bardy. Gije ýatyırkan, Garajyk çopan gara gaýgylı wakyýa gördü. Wakyýasyndan sermendi, ör turdy. Gyýan Güýji, Demir Güýji – bu iki gardaşy ýanyna aldy. Agylyň gapysyny berkitdi. Üç ýerde depe kibi daş üýşürdi. Ala golly sapanyň eline aldy. Nägehandan Garajyk çopanyň üstüne alty ýüz kapyr guýuldy.

Kapyr aýdar:

– Garaňky aşsam bolanda, gaýgylı çopan,
Gar-le ýagmyr ýaganda, çakmakly çopan,
Süýdi, peýniri bol, gaýmakly çopan,
Gazan begin, tüýnügi altyn ban öýlerini biz ýykmyşdyk,
Teble-teble şabaz atlaryny biz mündik,
Hatar-hatar gyzyl düýesini biz itdik,
Garryjyk enesini biz getirdik,
Agyr hazyna, bol akjasyny biz taladyk,
Gaza meňzär gyzy-gelnini biz ýesir etdik,
Kyrk ýigidi-le Gazanyň oglunu biz getirdik,
Kyrk ince billi gyz-le Gazanyň halalyny biz getirdik,
Mere çopan, yrabyňdan-ýakynyňdan bări gelgil,
Baş indirip, bagyr basgyl,
Biz kapyra salam bergil,
Öldürmäli, Şökli Mälige seni elteli,
Saňa beglik alybereli.

Çopan aýdar:

– Ala-gury söýleme, mere, itim kapyr,
Itim-le bir ýalakdan ýuwundym içen azgyn kapyr,
Astyňdaky alaja atyň ne öwer sen?
Ala başly geçimçe gelmez maňa.
Başyňdaky tugulgaňy ne öwer sen, mere, kapyr,
Başymdaky börügimçe gelmez maňa.
Altmyş tutam naýzaňy ne öwer sen, myrtar kapyr,
Gyzyljak degenegimçe gelmez maňa.
Gyllyjyň ne öwer sen, mere, kapyr,
Egri başly taýagymça gelmez maňa,
Billigiňde togsan okuň ne öwer sen, mere, kapyr.
Ala golly sapançamça gelmez maňa,
Yragyňdan-ýakynyňdan bări gelgil,
Ýigitleriň zarbyny görgül, ondan ötgül – diýdi.

Eglenmän, kapyrlar at depdiler, ok sepdiler.

Erenler başy Garajyk çopan sapanynyň aýasyna daş goýdy, atdy. Birin atanda ikisin-üçün ýykdy. Ikisini atanda, üçün-dördün ýykdy. Kapyrlaryň gözüne gorky düşdi. Garajyk çopan kapyryň üç yüzünü sapan daşy-le ýere ýykdy. İki gardaşy oka düşdi, şehit boldy. Çopanyň daşy tükendi. Goýun diýmez, gezi diýmez sapanynyň aýasyna goýar, atar, kapyry ýikar. Kapyryň gözü gorkdy. Dünýä-älem kapyryň başyna garaňky boldy.

Aýdar:

– Ýarymasyn-ýarjymasyn, bu çopan bizim ählimizi gyrar bolamy?
– diýdiler.

Dahy, durmaýyp gaçdylar. Çopan şehit bolan gardaşlary hakyna goýdy. Kapyrlar läşinden bir beýik depe ýygdy. Çakmak çakyp, ot ýakdy. Dahy, oýlugyndan gurumsy edip, ýarasyna basdy. Ýoluň gyrasyn alyp oturdy, aglady, syklady.

Aýdar:

– Salyr Gazan, beg Gazan! Ölümisiň, dirimisiň, bu işlerden habaryň ýokmudyr? – diýdi.

Meger, hanym, ol gije galyň oguzyň döwleti, Baýyndyr hanyň giýewsi Ulaş oglы Salyr Gazan gara gaýgylı wakyýa gördü.

Sermendi, ör turdy.

Aýdar:

– Bilemisiň, garyndaşym Gara Güne, düýşümde ne göründi?
Gara gaýgyly wakyá görдüm, ýumrugymda dalbynan şahyn meniň
guşumy olur görдüm.
Gökden ýyldyrym ak ban öýüm üstüne çakar görдüm.
Tüm gara duman ordamyň üstüne döküler görдüm.
Guduz gurtlar öýumi dalar görдüm.
Gara düye ýeňsämden garbar görдüm.
Garga kibi gara saçym uzanar görдüm. Uzanyban gözümi örter
görдüm.
Bilegimden on barmagymy ganda görдüm. Nije kim, bu düýşı
görдüm, şondan bäri akyl-huşum düýre bilmen.
Hanym gardaş, meniň bu düýşumi ýorgul maňa – diýdi.

Gara Güne aýdar:

– Gara bulut diýdigiň seniň döwletiňdir,
gar ile ýagmyr diýdigiň leşgeriňdir.

Saç gaýgydyr, gan garadyr.

Galanyň ýora bilmen, Alla ýorsun – diýdi.

Beýle diýgeç, Gazan aýdar:

– Meniň awumy bozma, leşgerimi dagytma. Men bu gün Goňur ata
kakaram, üç günlük ýoly bir günde alaram, öýle bolmazdan
ýurdum üstüne bararam. Eger sagdyr-esendir, aşsam bolmazdan,
ýene men saňa gelerem. Ordam sag-esen degil ise, başyňza çäre
ediň. Men dahy gitdim – diýdi.

Goňur atyn debsiledi, Gazan beg ýola gitdi. Gele-gele ýurdunyň
üstüne geldi. Gördi, kim, uçarda guzgun galmyş, tazy dolaşmyş,
ýurtda galmyş. Gazan beg bu ýerde ýurt bilen habarlaşmyş.
Görelim hanym, ne habarlaşmyş.

Gazan aýdar:

– Kowum-kabyla meniň guma ýurdum,
Gulan-le sugun keýige goňşy ýurdum,
Seni ýagy nireden darymyş, güzel ýurdum,
Ak ban öýüm dikilende, ýurdy galmyş.
Garryjyk enem bolarynda, ýeri galmyş.

Oglum Oraz ok atanda, nyşana galmyş,
Oguz begleri at çapanda, meýdan galmyş.
Gara tagan dikilende, ojak galmyş.

Bu hallary gördüğinde, Gazanyň gara gyýma gözleri gan ýaşa doldy. Gan damarlary gaýnady, gara bagry sarsyldy. Goňur atyny ökjeledi, kapyr geçdigi ýola düşdi. Gitdi. Gazanyň öňüne bir suw geldi.

Gazan aýdar: «Suw Hak didaryn görmüşdir, men bu suw-le habarlaşaýyn» – diýdi.

Görelim hanym, nije habarlaşdy.

Gazan aýdar:

– Çagnam-çagnam gaýalardan çykan suw,
Ağaç gämileri oýnadın suw,
Hasan-le Hüseýiniň hasraty suw, Bagu-bossanyň zynaty suw,
Äşe ile Patmanyň nikahy suw,
Şabaz atlar içdigi suw,
Gyzyl düýeler gelip-geçdigi suw.
Ak goýunlar gelip çöwresinde ýatdygy suw,
Ordamyň habaryn bilermi sen diýgil maňa,
Gara başym gurban bolsun suwum saňa – diýdi.

Suw haçan habar berse gerek? Suwdan geçdi. Bu gezek bir gurda duş boldy:

– Gurt ýüzi mübärekdir, gurt-len bir habarlaşaýyn – diýdi.
Görelim hanym, ne habarlaşdy.

Gazan aýdar:

– Garaňky agşam bolanda günü dogan,
Gar ile ýagmyr ýaganda är kibi duran,
Gara goç atlary kişňeşdiren,
Gyzyl düye gördüğünde bozlaşdyran,
Akja goýun gördüğünde guýruk çyrpyp,
Gamçylaýyn arkasyny urup, Berk agylyň ardyn söken.
Garma-öweç, semizin alyp tutan,
Ganly guýruk üzüp çap-çap ýuwdan,
Owazy gaba köpeklerə gowga salan,

Çakmaklyja çopanlary gije ýugürden,
Ordamyň habaryn bilirmi sen, diýgil maňa,
Gara başym gurban bolsun, gurdum saňa – diýdi.

Gurt haçan habar berse gerek? Gurtdan dahy geçdi. Garajyk çopanyň gara köpegi Gazana garşy geldi. Gazan gara köpek-len habarlaşdy. Görelim hanym, ne habarlaşdy. Aýdar:

– Garaňky agşam bolanda waf-waf üýren,
Aýj aýran dökülende çap-çap içen.
Gelen hyrsyzlary gorkuzan,
Gorkuzyban galmagaly-le ürküzen,
Ordamyň habaryn bilirmi sen, diýgil maňa,
Gara başym saglygynda eýlikler edem, köpek saňa – diýdi.
Köpek haçan habar berse gerek? Köpek Gazanyň atynyň aýagyna çap-çap düşer, siň-siň siňlär. Gazan bir çybyk ile köpegi urdy. Köpek çekildi, geldigi ýola gitdi. Gazan köpegi kowalaýyp Garajyk çopanyň ýanyna geldi. Çopany gördüğinde habarlaşdy. Görelim hanym, ne habarlaşdy.

Gazan aýdar:

– Garaňky agşam bolanda gaýgylý çopan,
Gar-le ýagmyr ýaganda çakmakly çopan,
Üýnüm aňla, sözüm diňle,
Ak ban öýüm şundan geçmiş gördüňmi, diýgil maňa,
Gara başym gurban bolsun çopan saňa – diýdi.

Çopan aýdar:

– Ölmüşmidiň, ýitmışmidiň, a Gazan,
Kanda gezerdiň, niredediň, a Gazan,
Düýn ýok, öteki gün öýüň mundan geçdi.
Garryjyk eneň gara düye boýnunda asylgy geçdi.
Kyrk ince billi gyz ile halalyň,
Boý uzyn Burla hatyn, aglaýuban şundan geçdi,
Kyrk ýigit-len ogluň Oraz,
Başy açyk, ýalaň aýak kapyrlaryň ýanynça tussag gitdi.
Teble-telbe şabaz atlaryň kapyr münmüş.

Hatar-hatar gyzyl düýeleriň kapyr itmiş.

Altyn – akja bol hazynaň kapyr almyş.

Çopan beýle diýgeç, Gazan ah etdi.

Akyly başyndan gitdi.

Dünýä-älem gözüne garaňky boldy.

Aýdar:

– Agzyň gurasyn, çopan, diliň çüýresin, çopan. Kadyr seniň alnyňa kaza ýazsyn, çopan – diýdi.

Gazan beg beýle diýgeç, çopan aýdar:

– Ne gaharlanýaň maňa, agam Gazan!

Ýogsa göwsüňde ýokmudyr iman? Alty ýüz kapyr dahy meniň üstüme geldi. Iki gardaşym şehit boldy. Üç ýüz kapyr öldürdim, kaza etdim. Semiz goýun, arryk tokly seniň gapyňdan kapyrlara bermedim. Üç ýerde ýaralandym. Gara başym muňaldy, ýalňyz galdyň, günäm şumudyr – diýdi.

Çopan aýdar:

– Goňur atyň bergil maňa,

Altmyş tutam naýzaňy bergil maňa,

Ap-alaja galkanyňy bergil maňa,

Gara polat uz gylyjyň bergil maňa,

Sagdagyrda segsen okuň bergil maňa,

Ak tozluja gaty ýaýyň bergil maňa,

Kapyra men baraýyn,

Ýaňydan dogaýyn, öldüreýin,

Ýeňim-le alnym ganyn men sylaýyn,

Ölürsem, seniň ugruňda men öleýin.

Allatagala gorasa öýüni men gutaraýyn – diýdi.

Çopan beýle diýgeç, Gazana gahar geldi, aldy ýöriberdi. Çopan dahu Gazanyň ardyndan ýetdi. Gazan döndi, bakdy:

– Ogul çopan, kanda gider sen? – diýdi. Çopan aýdar:

– Agam Gazan, sen öýüň almaga gidersiň, men dahu garyndaşym ganyn almaga giderem – diýdi.

Beýle diýgeç, Gazan aýdar:

– Ogul çopan, garnym açdyr. Bir zadyň barmydyr iýmäge? – diýdi.

Çopan aýdar:

– Beli, agam Gazan, gjeden bir guzy bişirip duraram. Gel, bu ağaç düýbünde ineli, iýeli – diýdi.

Indiler. Çopan tagarjygy çykardy. Iýdiler. Gazan pikir eýledi. Aýdar: «Eger çopan-le barajak bolursam, galyň oguz begleri meniň başyma utanç kakarlar, çopan ile bolmasa, Gazan kapyry almazdy diýrler» diýdi. Gazana gaýrat geldi, çopany bir agaja sara-sara mäkäm baglady. Aýlandy ýöribiňdi.

Çopana aýdar:

– Mere, çopan, garnyň aýkmakan, gözün gararmakan, bu agajy goparagör. Ýogsa seni munda gurtlar, guşlar iýer diýdi. Garajyk çopan zarp eýledi. Gaba agajy ýeri-le-ýurdy-le gopardy, arkasyna aldy. Gazanyň ardyna düşdi. Gazan bakdy, gördü. Çopan agajy arkasyna almyş geler.

Gazan aýdar:

– Mere, çopan bu ağaç ne ağaçdır?

Çopan aýdar:

– Agam Gazan, bu ağaç ol ağaçdır, kim, sen kapyry basar sen, garnyň aýyar, men saňa bu ağaç-le nahar bişirerin – diýdi. Gazana bu söz hoş geldi. Atyndan indi, çopanyň ellerin çözdi, alnyndan bir öpdi.

Aýdar:

– Alla meniň öýümi gutarjak bolur-sa, seni baş seýis ederin –diýdi.

Ikisi bile ýola girdi. Bu ýanda Şökli Mälík kapyrlar-le şinşadman, iýip-içip oturardy.

Aýdar:

– Begler, bilirmisiz Gazana nije haýp eýlemek gerek?! Boýy uzyn Burla hatynyny getirip sagrak sürdürmek gerek – diýdi.

Boýy uzyn Burla muny eşitdi. Yüregi-le jayna otlar düşdi.

Kyrk ince billi gyzyň içine girdi, öwüt berdi. Aýdar:

– Haýsyňza ýapyşarlar-sa, «Gazan hatyny haýsyňzdyr?» diýip, kyrk ýerden owaz beresiz – diýdi. Şökli Mälíkden adam geldi: «Gazan begiň hatyny haýsyňzdyr?» diýdi. Kyrk ýerden owaz geldi. Haýsydýr bilmediler. Kapyra habar berdiler: «Birine ýapyşdyk, kyrk ýerden owaz geldi, bilmedik haýsysyndyr» diýdiler.

Kapyr aýdar:

– Mere, baryň Gazanyň ogly Orazy tartyň, gaňyrçakda asyň, gyýma-gyýma ak etinden çekiň, gara gowurma bişirip, kyrk beg gyzyna eltiň. Her kim iýdi, ol degil, her kim iýmedi oldur. Alyň-geliň, sagrak sürsün-diýdi.

Boýy uzyn Burla hatyn oglunyň ýanyna geldi. Çagyryp ogluna soýlar. Görelim hanym, ne soýlar. Aýdar:

– Ogul-ogul, aý ogul!

Bilirmi sen näler boldy?

Söýleşdiler pyşyr-pyşyr,

Kapyryň pyglyn duýdum,

Tüýnugi altyn ban öýumiň gabzasy ogul,

Gaza meňzär gyzmyň-gelnimiň güli ogul,

Ogul-ogul aý ogul,

Dokuz aý dar garnymda göterdigim ogul,

On aý diýende dünýä getirdigim ogul,

Gundagy sallançakda bildigim ogul,

Kapyrlar ters danyşmyşlar.

Gazan ogly Orazy kapasadan çykaryň.

Bogazyndan urgan-le asyň.

Dalysyndan gaňyrçaga sanjyň.

Gyýma-gyýma ak etinden çekiň, gara gowurma edip, kyrk beg gyzyna eltiň.

Her kim iýdi, ol degil, her kim iýmedi ol Gazan hatynydyr.

Çekiň, düşegimize getireliň, sagrak sürdüreliň diýmişler.

Seniň etiňden, ogul-a iýeýinmi, ýogsa başga dinli kapyryň düşegine gireýinmi?

Agaň Gazanyň namysyny syndyraýynmy?

Nädeýin, ogul heý? – diýdi.

Oraz aýdar:

– Agzyň gurasyn ene,

Diliň çüýresin ene,

Ene haky, Taňry haky bolmasady,

Galkybany ýerimden turaýdym,

Ýakaň-le bogazyňdan tutaýdym,

Gaba ökjäm astyna salaýdym,
Ak ýüzüňi gara ýere depeýdim,
Agzyň-le burnyňdan gan şorladaýdym,
Jan datlysyn saňa görkezeýdim.
Bu ne sözdür, sagyn, kadyn ene,
Meniň ýanyma gelme sen,
Meniň üçin aglama sen.

Goý meni, kadyn ene, gaňyrçaga ursunlar,
Goý etimden çeksinler, gara gowurma etsinler,
Kyrk beg gyzynyň öňüne eltsinler,
Olar bir iýdiginde, sen iki iýgil,
Seni kapyrlar bilmesinler, duýmasynlar,
Tä kim, özge dinli kapyryň düşegine barmaýa sen,
Sagragyn sürmeýe sen.
Atam Gazan namysyny syndyrma sen, sagyn! – diýdi.

Oglan beýle diýgeç, buldur-buldur gözüniň ýaşy rowan boldy.
Boýy uzyn, bili ince Burla hatyn boýny-le gulagyn aldy. Düşdi.
Güýz almasy kibi al ýaňagyn tartdy, ýyrtdy. Gargy kibi gara saçyny ýoldy. «Ogul-ogul» diýibän zarlyk kyldy. Aglady.

Oraz aýdar:

– Kadyn ene! Garşym alyp ne bögir sen, Ne bozlar sen, ne aglar sen? Bagrym-le ýüregim ne daglar sen? Geçmiş meniň günümi ne aňladar sen? Heý ene! Araby atlar bolan ýerde Bir guluny bolmazmy olar? Gyzyl düýeler bolan ýerde, Bir köşegi bolmazmy olar? Akja goýunlar bolan ýerde, Bir guzujygy bolmazmy olar, Sen sag bol, kadyn ene, Babam sag bolsun! Bir meniň kibi ogul bulunmazmy olar? – diýdi.

Beýle diýgeç, enesiniň karary galmadı, ýöriberdi. Kyrk ince billi gyzyň içine girdi. Kapyrlar Orazy alyp çatynyň düýbüne getirdiler.

Oraz aýdar:

– Mere, kapyr, aman! Taňrynyň birligine ýokdur güman. Goýuň meni, bu agaç-le söýlešeýim – diýdi.

Çagyryp, agaja soýlamış, görelim hanym, ne soýlamış:

– Agaça-Agaç diýrsem saňa, arlanma, agaç,
Mekge ile Medinäniň gapysy, agaç,

Musa kelimiň hasasy, ağaç,
Beýik-beýik suwlaryň köprüsi, ağaç,
Gara-gara deňizleriň gämisi, ağaç,
Şahymerdan Alynyň Düldüliniň eýeri, ağaç,
Zülpükaryň gyn-le gabzasy, ağaç,
Şa Hasan-le Hüseýiniň sallançagy, ağaç,
Eger ärdir, eger aýaldyr, gorkusy, ağaç,
Başyň ala bakar bolsam, başsyz, ağaç,
Düýbüň ala bakar bolsam, düýpsüz, ağaç,
Meni saňa asarlar, götermegil, ağaç,
Göterjek bolar sen ýigitligim seni tutsun, ağaç,
Biziň ilde gerek idiň, ağaç.
Gara hindi gullaryma buýraýdym,
Seni para-para doqrarlardy, ağaç.

Ondan soň aýtdy:

– Teble-teble baglananda, atyma ýazyk,
Gardaş diýip saklaýanda ýoldaşyma ýazyk,
Ýumrugynda talmynanda şahyn guşuma ýazyk,
Ýeter ile tutanda tazyma ýazyk
Beglikden doýmadym, özüme ýazyk
Ýigitlige usanmadan, janyma ýazyk – diýdi.

Ýumry-ýumry aglady. Ýanyk jigerjigini daglady. Bu mahalda, soltanym, Salyr Gazan-len Garajyk çopan çapar ýetdi. Çopanyň üç ýaşar göle derisinden sapanynyň aýasydy. Üç geçi tüýünden sapanynyň gollarydy. Bir geçi tüýünden çyrpysydy. Her atanda on iki batman daş atardy. Atdygy daş ýere düşmezdi, ýere dahan düşse, toz kibi sowrulardy, ojak kibi oburylardy, üç ýyla dek daşy düşdugi ýeriň oty bitmezdi. Semiz goýun, arryk tokly baýyrda galsa, gurt gelip iýmezdi, sapanыň gorkusyndan. Eýle bolsa, soltanym, Garajyk çopan sapan çatlatdy, dünýä-älemi kapyryň gözüne garaňky boldy.

Gazan aýdar:

– Garajyk çopan, enemi kapyrdan diläýin, at aýagy astynda galmasyn – diýdi. At aýagy ýüwrük, ozan dili çäwikk bolar, Gazan kapyry çagyryp soýlamış, görelim hanym, ne soýlamış.

Aýdar:

– Mere, Şökli Mälik, Tüýnüğü altyn ban öýlerimi getirip durur

sen, Saňa kölge bolsun, Agyr hazynam, bol akjam getirip durur sen, Saňa harçlyk bolsun. Kyrk ince billi gyz-le Burla hatyny getirip durur sen, Saňa ýesir bolsun. Kyrk ýigit-len oglum Orazy getirip durur sen, Guluň bolsun. Teble-teble şabaz atlarym getirip durur sen, Saňa münüt bolsun. Hatar-hatar düýelerimi getirip durur sen, Saňa yüklet bolsun. Garryjyk enem getirip durur sen, Mere, kapyr, enemi bergil maňa. Söweşmezden, uruşmazdan gaýdaýyn, Yza doneýin, gideýin, belli bilgil – diýdi.

Kapyr aýdar:

– Mere, Gazan, Tüýnugi altyn ban öýüňi getirdik, biziňdir. Kyrk ince billi gyz-le boýy uzyn Burla hatyny getirdik, biziňdir, Kyrk ýigit-len ogluň Orazy getirdik, biziňdir, Teble-teble şabaz atlaram, Hatar-hatar düýelerem getirdik, biziňdir. Garryjyk eneňi getirdik, biziňdir, Saňa bermeris, Ýaýhan keşiş ogluna bereris, Ýaýhan keşiş oglundan ogly dogar, Biz ony saňa duşman ederis – diýdiler.

Beýle diýgeç, Garajyk çopanyň gahary geldi, dodaklary tebsiredi.

Çopan aýdar:

– Mere, dini ýok, akylsyz kapyr, Huşy ýok, derneksiz kapyr, Garşıy ýatan garly gara daglar, Garryýypdyr, oty bitmez. Ganly-ganly derýalar guryýypdyr, dury suwy gelmez, Şabaz-şabaz atlar garryýypdyr, gulun bermez, Gyzyl-gyzyl düýeler garryýypdyr, köşek bermez, Mere, kapyr, Gazanyň enesi garryýypdyr, ogl bermez, Dölün almakdan sapaň bar-se, Şökli Mälik, Gara gözli gyzyň bar-se, getir, Gazana ber, Mere, kapyr, seniň gyzyňdan ogly dogsun, Siz ony Gazan bege duşman edersiz – diýdi.

Bu mahalda galyň oguz begleri ýetdi. Hanym, görelim kimler ýetdi. Garadere agzynda (kadyr beren), gara buga derisinden sallançagynyň ýapygy bolan, gahary tutanda gara daşy kül eýleýen, murtun ýeňsesinde ýedi ýerde düwen, erenler ewreni, Gazan beginň gardaşy Gara Güne çapar ýetdi.

– Çal gylyjyň, gardaş Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja göreliň kimler ýetdi. Demirgapy Derwendindäki demirgapyny depip alan, altmyş tutam ala naýzasynyň ujunda är böğürden Gyýan Seljuk ogly Däli Dondar çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja hanym, göreliň kimler ýetdi. Hamyt-len Merdin galasyn depip ýykan, demir ýaýly Gypjak Mälige gan gusduran, gelibän Gazanyň gyzyn ärlik-le alan, oguzyň ak sakgally gojalary görende ol ýigidi täsinleýen, al mahmuzy jalbarly, aty bahry gotazly, Gara Güne ogly Gara Pudak çapar ýetdi. – Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Destursyzja Baýyndyr hanyň ýagysyn basan, altmyş müň kapyra gan gusduran, ak boz atynyň ýalynyň üstünde gar durdurana Gaflat goja ogly Şirşemseddin çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Parasaryň Baýburt galasyndan parlap uçan, ap-alja çadyryna garşıy gelen, ýedi gyzyň umydy, galyň oguz isleglisi, Gazan begiň geňeşdary Boz aýgyrly Beýrek çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja hanym görelim, kimler ýetdi. Çaýa (baksa) çalymly, çal gara guş erdemli, gur-gurma guşakly, gulagy altyn ysyrgaly, galyň oguz beglerini bir-bir atyndan ýykyjy Kazylyk goja ogly beg Ýegenek çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim – diýdi.

Munuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Altmyş erkeç derisinden possun eýlese, topuklaryn örtmeýen, alty öweç derisinden telpek etse gulaklaryny örtmeýen, goly-budy her ança uzyn, baldyrlary ince, Gazan begiň daýysy at agyzly Oras goja çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, begin Gazan, ýetdim! – diýdi.

Munuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Baryban pygamberiň yüzünü gören, gelibäni oguzda sahabasy bolan, gahary tutanda murtlaryndan gan çykan, murty ganly Bükdüz Emen çapar ýetdi: – Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi. Munuň ardynja göreliň, kimler ýetdi. Kapyrlary it ardyna taşlap horlaýan, ilden çykyp Aýgyrgözlü suwundan at ýüzdüren, elli ýedi galanyň kilidin alan, Akmelek Çeşme gyzyna nika eden, Sopy Sandal Mälige gan gusduran, kyrk don bürenip, otuz ýedi gala beginiň mahbup gyzlaryny çalyp, bir-bir boýnun guçan, ýüzünden,

dodagyndan öpen Eýlik goja ogly Alp Eren çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Sanamak-le oguz begleri tükense bolmaz. Hemmesi ýetdiler. Dury suwdan ab-dest aldylar. Ak alynlaryn ýere goýdular, iki rekagat namaz kyldylar. Ady görkli Muhammede salawat getirdiler. Dessine, kapyra at saldylar, gylyç çaldylar. Gümmür-gümmür nagaralar doğıldı. Burmasy altyn bürünç surnaýlar çalyndy. Ol gün jigerinde bolan är ýigitler bildirdi. Ol gün muhannesler sapa ýer gözetdi. Ol gün bir kyýamat söweş boldy, meýdan doly baş boldy. Başlar kesildi top kibi. Şabaz-şabaz atlar ýügürdi, naly düşdi. Ala-ala naýzalar sünjüldi. Gara polat uz gylyçlar çalyndy, ýüzi gaýtdy. Üç ýelekli gaýyn oklar atyldy, demri düşdi, kyýamatyň bir günü ol gün boldy. Beg nökerinden, nöker beginden aýryldy. Daşoguz begleri ile Däli Dondar sagdan depdi. Çalasyn ýigitler-le Gara Güne ogly Däli Pudak soldan depdi. Içoguz begleri-le Gazan düýbe depdi. Şökli Mälige howala boldy. Şökli Mäligi bögürdibäni atdan ýere saldy. Gapillyja gara başyn alyp kesdi. Gagşadyban alja ganyn ýer yüzüne dökdi. Sag tarapdan Gara Tüken Mälige Gyýan Seljuk ogly Däli Dondar garşı geldi, sag ýanyny gylyçlady, ýere saldy. Sol tarapdan Bugajyk Mälige Gara Güne ogly Däli Pudak garşı geldi, alty perli gürzi ile depesine gaty tuta urdy. Dünýä-älem gözüne garaňky boldy. At boýnun gujaklady, ýere düşdi. Gazan begiň gardaşy kapyryň tugy-le sanjagyny gylyçlady, ýere saldy. Derelerde, depelerde kapyra gyrgyn girdi. Läşine garga üýşdi. On iki müň kapyr gylyçdan geçdi. Baş ýüz oguz ýigitleri şehit boldy. Gaçanyny Gazan beg kowmady, aman diýeni öldürmedi. Galyň oguz begleri doýum boldy. Gazan beg ordasyny, oglanyny-uşagyny, hazynasyny aldy, yza döndi. Altyn tagtynda ýene öýüni dikdi. Garajyk çopany başseýis eýledi. Ýedi gün, ýedi gije iýme-içme boldy. Kyrk baş gul, kyrk gyrnak ogly Oraz başyna azat eýledi. Çalasyn goç ýigitlere galaba ülke berdi. Jalbar, jübbehýga berdi.

Dädem Gorkut gelibän boý boýlady, soý soýlady. Bu «Oguznamany» düzdi, goşdy.

Beýle diýdi:

– Hany, diýdigim beg erenler,
Dünýä meniň diýenler,
Ajal aldy, ýer gizledi,
Pany dünýä kime galdy?
Gelimli-gidimli dünýä
Ahyr, soň ujy ölümlı dünýä,
Ýom bereýin hanym:
Garly gara daglaryň ýykylmasyn,
Kölegelije gaba agajyň kesilmesin,
Dolup akan görkli suwuň guramasyn,
Kadyr Taňry seni namarda mätäç etmesin,
Çaparkan ak boz atyň büdremesin,
Çalyşanda gara polat uz gylyjyň gädilmesin,
Dürtişerken ala gönderiň döwülmesin,
Ak sakgally babaň ýeri uçmah bolsun,
Ak pürçekli eneň ýeri behişt bolsun,
Ahyr soňy ary imandan aýyrmasyn,
Ämin diýenler didar görsün,
Ak alnyňda baş keleme doga kyldyk, kabul bolsun,
Alla beren umydyň üzülmесin,
Ýygyşdyrsyn, düýrüşdirsin günäleriňizi ady görkli Muhammet
Mustapa ýüzi soýyna bagışlasyn,
Hanym heý! Halk döredijiliği we rowaýatlar